

Η ΠΡΟΕΔΕΥΣΗ ΤΟΥ ΑΡΣΕΝΙΚΟΥ ΑΡΘΡΟΥ «Ι» ΤΩΝ ΒΟΡΕΙΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ

Για τὸ φαινόμενο τῆς χρήσεως ἀρσενικοῦ ἄρθρου ἰ στὰ βόρεια νεοελληνικά ἰδιώματα προσπάθησαν νὰ δώσουν ἐξήγηση πολλοὶ ἐπιστήμονες δικοὶ μας καὶ ξένοι. Οἱ λύσεις ἔμως ποὺ ἔδωσαν εἶναι πολλὲς καὶ διαφορετικὲς καὶ δὲν ἱκανοποιοῦν ἀπόλυτα, ἔπως ἄλλωστε συμβαίνει καὶ μὲ τόσα ἄλλα προβλήματα ποὺ παρουσιάζει ἡ γλῶσσα μας.

Ὁ κ. Β. Δ. Φόρης στὴ μελέτη του μὲ τὸν τίτλο «Τὸ ἀρσενικὸ ἄρθρο «ι» στὰ βόρεια νεοελληνικά ἰδιώματα»¹, ἀνασκευάζει τὶς προηγούμενες ἐρμηνεῖες τῶν Γ. Χατζιδάκι, Γ. Ψυχάρη, G. Meyer, P. Kretschmer, A. Τζαρτζάνου, C. Höeg, Στ. Κουμανούδη, Α. Μπούτουρα καὶ Μ. Φιλήντα², χωρισμένες μάλιστα σὲ ομάδες, καὶ προτείνει καινούργια ἐρμηνεῖα, τὴν ἐξῆς³: Ἐξετάζοντας, λέγει, ἰδιώματα στὰ ὁποῖα εἶναι συνηθισμένη ἡ χρήση τοῦ ἀρσενικοῦ ἄρθρου ἰ στὶς περιοχὲς Σερβίων, Ἑλασσόνας, Ἰσαριτσάνης καὶ Κοζάνης, ἀκουσε πολλὲς φορές τὴν ἀκόλουθη ἀναρθηρὴ ἐκφορά: Χριστιάκ'ς ποῦ βροῖκιτι; - Χαντζιάρας μ' ἤλιγι χιτές - Μαρία εἶνι καλὴ νοικοκυρά. Παρατήρησε δηλ. φαινόμενα ἀναρθηρῆς ἐκφορᾶς σὲ προτασσόμενα κύρια ὀνόματα ἢ καὶ σὲ προσηγορικά, πὺ πολὺ σὲ ὅσα σημαίνουσι ἐπάγγελμα ἢ συγγένεια, ἔπως π.χ. Γιατροὺς εἶπι θὰ γένις καλά. - Πιθιρὸς μ' ἄκοι στοῦ ραδιόφουνου κλπ.

Γραπτὴ μαρτυρία γι' αὐτὴ τὴν ἀναρθηρὴ χρήση βρῖσκει μόνο σὲ δυὸ βιβλία, τοῦ R. Dawkins⁴, ὁ ὁποῖος παραθέτει παραμύθια ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία (Σίλλη - Καππαδοκία), καὶ τοῦ I. Κεσίσογλου⁵, ὁ ὁποῖος πραγματεύεται τὸ ἰδιώμα τοῦ Οὐλαγάτς. «Βαθμιαία» ἐξαφάνιση τοῦ ἄρθρου

¹ Β. Δ. Φόρη, Τὸ ἀρσενικὸ ἄρθρο «ι» στὰ βόρεια νεοελληνικά ἰδιώματα (Γλωσσολογικὴ μελέτη), Κοζάνη 1956.

² Β. Δ. Φόρη, ἔ. ἀ. σελ. 4-7.

³ Μιὰ ἀκόμα ἀποψη διατυπώθηκε τελευταία ἀπὸ τὸν Α. Α. Παπαδόπουλο, Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Ποντιακῆς διαλέκτου, Ἀθήναι 1955, σελ. 35, ποὺ δέχεται ὅτι τὸ ἀρσενικὸ ἄρθρο ἰ ἔγινε ἀπὸ ἀναλογικὴ ἐπίδραση τῆς γενικῆς τοῦ ἄρθρου τη (τῆς ποντιακῆς διαλέκτου), καὶ τὸ γράφει μὲ η. Πρὸς καὶ Ε. Μπουντιόνα, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελθεντοῦ, Ἀρχεῖα Κοραῆ 2 (1892) σελ. 44, ὅπου τὸ τη ἐρμηνεύεται ὡς ἐπίδραση τοῦ ἰ τῆς ὀνομαστικῆς, καὶ Β. Δ. Φόρη, ἔ. ἀ. σελ. 12-15.

⁴ R. M. Dawkins, Modern Greek in Asia Minor, Cambridge 1916.

⁵ I. I. Κεσίσογλου, Τὸ γλωσσικὸ ἰδιώμα τοῦ Οὐλαγάτς (ἐκδοσὴ τοῦ Γαλλ. Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν) Ἀθήνα 1951.

στις περιοχές αυτές μαρτυρεί και ο Γ. 'Αναγνωστόπουλος'. 'Από άλλα μέρη γραπτή μαρτυρία για τέτοιο είδος άναρθρης έκφορας δέν βρίσκει παρά μόνο σε λαϊκά ποιητικά έργα, στα όποια, καθώς λέγει, «θα μπορούσε να προβληθή ο λόγος τής οικονομίας συλλαβών σε δικαιολογητικό» (σελ. 17). Για τήν άναρθρη αυτή έκφορα διατυπώνει ο συγγρ. τή γνώμη ότι προέρχεται από τήν κανονική άποβολή του ύστερογενούς ού. Τή γνώμη αυτή τή βάζει δίπλα στη γνώμη του R. Dawkins, ότι το φαινόμενο τής άναρθρης έκφορας όφείλεται σε τουρκική επίδραση και τή στηρίζει στο ότι παρατηρείται μόνο στην όνομαστική, όπου το άρθρο παρουσιάζει τή μορφή φωνήεντος, όχι όμως και στις άλλες πτώσεις. 'Αλλάζοντας τώρα τή συντακτική σειρά των λέξεων τής παραπάνω άναρθρης έκφορας Χριστάκις που βρίσκει; σε Ποῦ βρίσκει Χριστάκις; ανακαλύπτει τή γέννηση του άρσενικού άρθρου *i*. 'Από τέτοιες δηλ. φράσεις, οι όποιες λέγονται και χρησιμοποιούνται καθημερινά, αναπτύχθηκε άρθρο *i* με τή συμμορφόρα. Μιλώντας για το άρθρο του θηλυκού, που κι' αυτό είναι *i*(ή) (σελ. 19), δέχεται ένα είδος «επανόδου» αυτού του *ή*, π.χ. 'Ηρθι Μαρία - 'Ηρθι «ή» Μαρία, παρ' όλο που είναι δύσκολο, λέγει, αν όχι αδύνατο, να συλλάβουμε στην περίπτωση αυτή το τότε λέγεται το όνομα με άρθρο και τότε χωρίς αυτό.

Τέλος ο συγγρ. εκφράζει τήν πεποίθηση πως το άρσενικό άρθρο *i* δέν είναι τίποτε άλλο παρά «παρασυρμένη με τή συνεκφορά ή ίδια ή κατάληξη του γ' ένικού των ρημάτων που βρίσκονται εμπρός από το όνομα στις άναρθρες εκφράσεις». Τή γνώμη του αυτή τή στηρίζει στους παρακάτω τρεις λόγους:

1) 'Ότι το γ' ένικό των ρημάτων στα βόρεια νεοελληνικά ιδιώματα λήγει σχεδόν πάντοτε σε *-i*.

2) Στην πιστοποίηση πως σε πλήθος χωρίων ιδιωματικών κειμένων το άρθρο *i* βρίσκεται άκριβώς μετά τήν κατάληξη του ρήματος. Στο σημείο αυτό έλέγχει τον P. Kretschmer πως, στη μελέτη του για το ιδίωμα τής Λέσβου³, καταγράφοντας διάφορα παραμύθια, έγραψε λάθος *ειπ' i πιθιρός*, γιατί δέν κατάλαβε, λέγει, καλά τήν ένότητα τής φράσεως. Πιστεύει ο συγγρ. πως στη Λέσβο πρέπει να υπήρχε άναρθρη έκφορα και πως ο Kretschmer έπρεπε να καταγράψει *ειπι πιθιρός*.

3) 'Από φωνητική πλευρά, στο φαινόμενο τής αναπτύξεως φθόγων από συνεκφορά, π.χ. *άψηλός*, *νοικοκύρης*, *νουρά*, που έδωσε πολλούς νέους τύπους στην κοινή νεοελληνική.

¹ Μεγάλη 'Ελλην. 'Εγκυκλοπ. στη λ. *άρθρον* (τόμ. Ε', σελ. 461).

² P. Kretschmer, Der heutige Lesbische Dialekt, Wien 1905, Τρίτο μέρος (Sprachproben).

Ἡ ἐνόητα λοιπὸν τῆς φράσεως ἤρθι ἄντρας (ηρθιαντρας), ἔδωσε, κατὰ τὸν συγγρ. τὸ ἀρσενικὸ ἄρθρο i, κατὰ τὰ ἐξῆς στάδια :

- 1) Κανονικὴ ἔναρθρη χρῆσις : ἤρθι ὁ ἄντρας.
- 2) Ἐναρθρη : ἤρθι ἄντρας.
- 3) Ἐναρθρη καὶ ἔναρθρη μὲ i : ἤρθι ἄντρας καὶ ἤρθι i ἄντρας.
- 4) Ἐναρθρη μόνον μὲ i : ἤρθι i ἄντρας.

Ἡ ἔναρθρη λοιπὸν ἐκφορὰ τῶν ὀνομάτων καὶ ἡ κατάληξις -i τοῦ γ' ἐνικοῦ προσώπου τῶν ρημάτων στὰ βορειοελληνικὰ ιδιώματα σὲ συνεκφορὰ μᾶς ἔδωσαν τὸ ἀρσενικὸ ἄρθρο i.

Ἐχῶ τὴ γνώμη πὼς καὶ ἡ νέα αὐτὴ ἐρμηνεία τοῦ κ. Φόρη δὲν λύνει ὀριστικὰ τὸ πρόβλημα, μᾶς ὀδηγεῖ ἔμως στὴ λύση τοῦ ἡ σωστὴ παρατήρησις πὼς στὴν ἐμφάνισις τοῦ ἀρσενικοῦ ἄρθρου i συνέβαλε τὸ γ' ἐνικὸ πρόσωπον τῶν ρημάτων, ποὺ πράγματι στὰ βόρεια ιδιώματα, ἐκτὸς ἀπὸ δυὸ ἐξαιρέσεις, λήγει παντοῦ σὲ -i.

Προτοῦ ἐκθέσω ἐδῶ τὴ δική μου ἄποψιν, θὰ διατυπώσω πρῶτα τὶς ἀντιρρήσεις μου γιὰ τὴν καινούργια αὐτὴ ἐρμηνεία τοῦ κ. Φόρη.

Ὅπως εἶδαμε παραπάνω, ὁ συγγρ. στηρίζει τὴν ἄποψίν του κυρίως στὸ φαινόμενον τῆς ἔναρθρης ἐκφορᾶς. Οἱ λόγοι ποὺ μὲ κάνουν νὰ μὴ δεχθῶ τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ εἶναι :

- 1) Τὸ φαινόμενον τῆς ἔναρθρης ἐκφορᾶς εἶναι σπάνιον.
- 2) Ἡ σύνταξις μὲ προτασσόμενον ὑποκείμενον εἶναι σπάνια.
- 3) Ἡ ἔναρθρη ἐκφορὰ εἶναι ξενικὴ ἐπίδρασις καὶ ἀντιτίθεται στὸ ἐλληνικὸ γλωσσικὸ αἶσθημα.
- 4) Ὁ σάλος τῆς χρήσεως ἀρσενικοῦ ἄρθρου οὐ καὶ i δὲν δικαιολογεῖται μὲ τὴν ἔναρθρη ἐκφορὰ.
- 5) Ἡ ἔναρθρη ἐκφορὰ, ἂν ὑπῆρχε, ἔπρεπε νὰ πιστοποιηθῆται σὲ ὅλες τὶς πτώσεις (γένη καὶ ἀριθμούς).
- 6) Ἡ «ἔναρθρη ἐκφορὰ» εἶναι φαινόμενον μεταγενέστερον ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀρσενικοῦ ἄρθρου i καὶ καθαρὰ φωνητικόν.
- 7) Ἡ «ἔναρθρη ἐκφορὰ» δὲν ὑπάρχει σὲ ιδιώματα ποὺ χρησιμοποιοῦν ὡς ἀρσενικὸ ἄρθρον μόνον τὸ οὐ.

Ἄς δοῦμε τὶς παραπάνω ἀντιρρήσεις μιὰ μιὰ χωριστά.

1. Τὸ φαινόμενον τῆς ἔναρθρης ἐκφορᾶς εἶναι σπάνιον. Ἡ ἀρχὴ τῶν φαινομένων ποὺ χαρακτηρίζουν τὰ βόρεια νεοελληνικὰ ιδιώματα (κῶφωσις τῶν ἀτόνων ο καὶ ε καὶ ἀποβολὴ τῶν ἀτόνων ου καὶ i) ἀνάγεται, σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης, στὸν 12^ο περίπου αἰῶνα¹. Γύρω στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ 19^{ου} αἰῶνα ἔχουμε γραπτὲς μαρτυρίες

¹ Ν. Π. Ἀνδριώτου, Περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν βορείων ιδιωμάτων τῆς νέας Ἑλληνικῆς, Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν 10 (1933) 340-352.

για τὴ χρήση τοῦ ἀρσενικοῦ ἄρθρου *ι*¹. Αὐτὸ σημαίνει πὼς ἡ χρήση αὐτὴ πρέπει νὰ ἔχη τὴν ἀρχὴ τῆς πολὺ παλιότερα. Τὴν ἴδια-ἐποχὴ ἀρχίζει καὶ ἡ δραστηριότητα τῆς λαογραφικῆς καὶ γλωσσολογικῆς ἐρευνας μὲ τοὺς κορυφαίους ἐπιστήμονες Ν. Γ. Πολίτη καὶ Γ. Χατζιδάκι. Ὅμως ἕως τῶρα, ἀπὸ τόσα ἰδιωματικά κείμενα ποὺ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας γιὰ τὰ βόρεια νεοελληνικά ἰδιώματα, σὲ ἐλάχιστα βλέπουμε νὰ πιστοποιηταὶ ἀπὸ τοὺς συλλογεῖς ἀναρθρῆ ἐκφορὰ. Ὁ συγγρ. παρουσιάζει δυὸ μόνο παραδείγματα ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία (Σίλλη-Καππαδοκία καὶ Οὐλαγάτς), καθὼς καὶ τὶς μαρτυρίες τῶν Γ. Ἀναγνωστοπούλου² καὶ Α. Παπαδοπούλου³. Μπορεῖ λοιπὸν ἓνα σπάνιο φαινόμενο σὰν αὐτὸ, ἀγνωστο σχεδὸν στὸ μεγάλο πλῆθος τῶν βορείων ἰδιωμάτων, νὰ ἐπηρεάσῃ σὲ τόσο μεγάλη κλίμακα τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ἄρθρου; Τὴν ἀπάντησιν μᾶς τὴ δίνει ὁ ἴδιος ὁ συγγρ., ὁ ὁποῖος μιλώντας γιὰ ἄλλα σπάνια φαινόμενα γράφει π.χ. στὴ σελ. 8 (συζητώντας τὴ γνώμη τοῦ Χατζιδάκι): «νομίζω ὅμως πὼς καὶ ἡ σπάνια καὶ οἰκεία χρῆσις τοῦ ἡ ἀφεντεῖά του δὲν μπορεῖ νὰ παραγάγῃ τόσο εὐκόλα νέο ἄρθρο ἀποβάλλοντας τὸ κανονικό... ἔπρεπε νὰ ἔχουμε πλῆθος παραδείγματα... (πρβ. καὶ σελ. 10 καὶ 12).

Εἶναι λοιπὸν ὀλοφάνερο πὼς δὲν μποροῦμε ἓνα φαινόμενο ποὺ ἔχει διαδοθῆ τόσο πλατιά στὰ βόρεια νεοελλ. ἰδιώματα⁴ νὰ τὸ ἐξηγήσουμε μὲ σπάνια παραδείγματα ἀναρθρῆς ἐκφορᾶς.

2. Ἡ σύνταξις μὲ προτασσόμενο ὑποκείμενο εἶναι σπάνια. Ἐχὼ παρατηρήσει γενικὰ στὸ νεοελληνικὸν λόγον πὼς, στὴν περίπτωσι τῆς τριτοπρόσωπης ἐκφορᾶς, ἡ θέσις τοῦ ὑποκειμένου πολὺ σπάνια εἶναι στὴν ἀρχὴ τῆς φράσεως. Ἔτσι καὶ στὰ βόρεια ἰδιώματα δὲ λέγουσιν *Χριστιὰκ'ς ποῦ βροῖσκιει*, ἀλλὰ *ποῦ βροῖσκιει ἡ Χριστιὰκ'ς*; οὔτε *ἡ λύκους ἤρθιν κι' ἔφαγιν τὰ πρόβατα*, ἀλλὰ *ἤρθιν ἡ λύκους κι' ἔφαγιν τὰ πρόβατα* κλπ. Μόνον σὲ περιπτώσεις ἐμφάσεως ἢ ἀπαντώντας στὴν ἐρώτησιν ποῖός προτάσσεται τὸ ὑποκείμενο. Γιὰ τὴν κοινὴν νεοελληνικὴν παραθέτω πρόχειρα παραδείγματα, ποὺ παίρνω ἀπὸ τὴν «Νεοελληνι-

¹ Στ. Κουμανούδη, Συναγωγὴ λέξεων ἀθησαυρίστων, Ἀθῆναι 1883, σελ. 348.

² Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Μεγάλῃ Ἑλλην. Ἐγκυκλοπ. στὴ λ. ἄρθρο.

³ Α. Α. Παπαδοπούλου, Γραμματικὴ τῶν βορείων ἰδιωμάτων τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθῆναι 1926, σελ. 51. Ἀναφέρεται ἀναρθρῆ ἐκφορὰ στὴ Β. Εὐδοῖα καὶ Ν. Α. Θράκη, ὅπου ὑπάρχει καὶ ἡ χρῆσις ἀρσενικοῦ ἄρθρου *ι* (βλ. σελ. 50). Ἀναρθρῆ ἐκφορὰ ἔχουμε καὶ στὴν Ἀμισὸ τοῦ Πόντου (βλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Γραμμ. τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, Ἀθῆναι 1955, σελ. 157).

⁴ Α. Α. Παπαδοπούλου, ἑ.ἀ. σελ. 50. Ἀρσενικὸ ἄρθρο *ι* ἔχουμε ἐπίσης καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Λιτοχώρου.

κὴν Σύνταξιν» τοῦ Α. Τζαρτζάνου¹: *Χαίρεται ὁ πεῦκος στίς θροσιές, πρὶν λαλήση τᾶρνίθι, πλάκωσαν τὰ κρύα, τί ἀγαπᾷ ὁ κύριος; ὅ,τι θέλει ὁ Πέτρος, ὅσο εἶναι ὁ Λιάκος ζωντανός, σήμερα γιορτάζουν οἱ Γιάννηδες.*

Ὁ συγγρ. ἀναφέρει ὅτι ἄκουσε ἀναρθρῆ ἐκφορά μὲ τὸ ὑποκείμενο στὴν ἀρχὴ τῆς προτάσεως. Πῶς ὅμως μποροῦμε ν' ἀλλάξουμε τὴ συντακτικὴ σειρὰ τῆς προτάσεως, χωρὶς νὰ πιστοποιήσουμε ὅτι ὑπάρχει καὶ ἔτσι ἀναρθρῆ χρῆση; Ἐὰν εἶναι γενικὴ ἢ ἀναρθρῆ ἐκφορά, ἡ μνεῖα τῆς συντάξεως μὲ προτασσόμενο τὸ ὑποκείμενο εἶναι, νομίζω, περιττή. Ἐὰν ὄχι, μπορεῖ ἢ σπάνια χρῆση τῆς συντάξεως μὲ προτασσόμενο τὸ ὑποκείμενο νὰ ἐπηρεάσῃ τὴ σύνταξη μὲ ἀναρθρῆ ἐκφορά, ὅταν τὸ ὑποκείμενο βρεθῆ μέσα στὴν πρόταση;

Σημειῶνω ἀκόμα ἐδῶ πῶς ἡ περιορισμένη αὐτὴ ἀναρθρῆ ἐκφορά σὲ κύρια ὀνόματα καὶ σὲ προσηγορικά ποὺ σημαίνουν ἐπάγγελμα ἢ συγγένεια (σελ. 16) κάνει ἀκόμα λιγότερο πιθανὴ τὴν ἐπίδραση σὲ σύνταξη ὅπου «σαλεύει» βέβαια ἢ χρῆση τῆς ἀνάμεσα στὸ οὐ καὶ i, ἀπλώνεται ὅμως σὲ ὅλα τὰ οὐσιαστικά, κύρια καὶ προσηγορικά, ἀφηρημένα καὶ συγκεκριμένα. Παραθέτω παραδείγματα ἀπὸ τὸ ἴδιωμα τοῦ Βελθενδοῦ: *σκάβ' ἰ Γιάντις, ποὺ λέει ἰ λόγους, νὰ σὶ φάη ἰ λύκους, βάζ' ἰ λάκκους, πάει ἰ κόπους χαμένους* κλπ.²

3. Ἡ ἀναρθρῆ ἐκφορά εἶναι ξενικὴ ἐπίδραση καὶ ἀντιτίθεται στὸ ἐλληνικὸ γλωσσικὸ αἰσθημα. Τὰ δυὸ πεζὰ κείμενα, ἀπ' ὅπου ὁ συγγρ. παρέθεσε παραδείγματα ἀναρθρῆς ἐκφορᾶς, προέρχονται, ὅπως εἶδαμε, ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία (Καππαδοκία - Σίλλη, Οὐλαγάτης). Τόσο ὁ Dawkins, ὁ ὁποῖος ἀσχολήθηκε εἰδικὰ μὲ τὰ ἰδιώματα αὐτά, ὅσο καὶ ὁ Γ. Χατζιδάκις, θεώρησαν τὴν ἀναρθρῆ αὐτὴ ἐκφορά τουρκικὴ ἐπίδραση. Ὅτι ἡ γνώμη αὐτὴ τοῦ Dawkins καὶ τοῦ Χατζιδάκι εἶναι ὀρθὴ τὸ αἰσθάνεται ὁ καθένας μας καὶ δὲν χρειάζεται, νομίζω, ἰδιαίτερη ἀπόδειξη. Καὶ σήμερα σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ὅπου ὑπάρχουν Μικρασιάτες πρόσφυγες ἀκούεται ἢ ἀναρθρῆ ἐκφορά καὶ δημιουργεῖ ἐντύπωση στοὺς ντόπιους κατοίκους³. Μόνο ἓνας Μικρασιάτης πρόσφυγας μποροῦσε νὰ μιλήσῃ χωρὶς ἄρθρο, ὅπως, γιὰ νὰ ἀναφέρω τὸ πασίγνωστο, *habá σου γλώσσα δὲν μιλάς*;⁴. Ἐχῶ τὴ γνώμη πῶς οἱ καθαρὰ ἐλληνικὲς διάλε-

¹ Α. Τζαρτζάνου, Νεοελληνικὴ σύνταξις (τῆς κοινῆς δημοτικῆς), Ἀθήναι 1946, Α', 51 - 53.

² Τὰ ἴδια παραδείγματα καὶ μὲ ἄρθρο οὐ (πρὸ. καὶ Ε. Μπουντώνα, ἔ. ἀ., σελ. 63).

³ Προσωπικὴ ἀντίληψη ἔχω ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες κατοίκους τοῦ χωριοῦ Ἰμερα, ποὺ βρίσκεται στὸ δυτικὸ μέρος τοῦ βελθεντινοῦ κάμπου, κοντὰ στὸν Ἀλιάκμονα.

⁴ Ἀναφέρω ἀκόμα ὅτι τέτοια ἐντύπωση προξένησε στὴν Κοζάνη ἡ ἔρμηνεία

κτοι και τὰ ιδιώματα σὲ καμιὰ περίπτωση δὲν ἀνέχονται ἀναρθρη ἐκφορά. Ὅπου ὑπάρχει τέτοια, εἶναι ὀπωσδήποτε ξενικὴ ἐπίδραση¹.

4. Ὁ σάλος τῆς χρήσεως ἀρσενικοῦ ἄρθρου οὐ καὶ ἰ δὲν δικαιολογεῖται μὲ τὴν ἀναρθρη ἐκφορά. Ὁ Α. Παπαδόπουλος στὴ Γραμματική του τῶν βορείων νεοελλην. ιδιωμάτων, στὸ κεφάλαιο γιὰ τὸ ἄρθρο, γράφει²: «ἡ χρήσις τοῦ θηλ. ἢ ἀντὶ τοῦ ἄρσεν. οὐ σαλεύει, διότι ἄλλου μὲν ἐπεκράτησε καθολικῶς, ἄλλου λέγεται μόνον ἐπὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων³, ἄλλου δὲ... λέγεται καὶ ἡ καὶ οὐ». Ὁ Ε. Μπουντώνας⁴ ἀναφέρει ὅτι στὸ Βελβεντό, γύρω στὰ 1880, «τὸ θηλ. ἀντὶ τοῦ ἄρσεν. ἄρθρου εἶναι συνηθέστατον». Ὁ κ. Φόρης (σελ. 4) γράφει: «ἡ ἀντίφραση —ἄς πῶ—αὐτὴ δείχνει πῶς καὶ τότε, ὅπως καὶ σήμερα, ἡ χρῆσις πραγματικὰ ἐσάλευε». Πῶς ὅμως τώρα θὰ δικαιολογηθῇ αὐτὸς ὁ σάλος μὲ τὴν ἀναρθρη ἐκφορά; Εἴχαμε ἢ δὲν εἴχαμε στὴν περίοδο τῆς ἀναρθρης ἐκφορᾶς ἀρσενικὸ ἄρθρο οὐ; Τὸ δικαιολογητικὸ βέβαια τῆς ἐπίδρασεως τοῦ σχολείου δὲν εὐσταθεῖ, ἀπὸ τὴ μιὰ γιὰ τὸ σχολεῖο δίδασκε ὁ, ὄχι οὐ, κί⁵ ἀπὸ τὴν ἄλλη γιὰ τὸ σχολεῖο ἐνίσχυε τὴν ἀναρθρη ἐκφορά. Παράλληλα μὲ τὰ τέσσερα στάδια (σελ. 23), ἀπ' ὅπου, κατὰ τὸν συγγρ., ξεκίνησε καὶ πέρασε ἡ χρῆσις τοῦ ἰ, εἴχαμε καὶ τὴ χρῆσις τοῦ οὐ ἢ ὄχι; Ἄν κάποτε εἴχαμε πράγματι μόνον ἀναρθρη ἐκφορά, πῶς θὰ δικαιολογηθῇ ἡ ἐπαναφορὰ τοῦ οὐ, μιὰ καί, τόσο παλιότερα ἔσο καὶ τώρα, ὑπάρχει «σάλος» στὴ χρῆσις⁶; Ἴσως ἀντιλαμβάνεται τὴ δυσκο-

αὐτὴ τοῦ κ. Φόρη, ὥστε ὁ καθηγητὴς κ. Τιτέλης ἔγραψε στὴν ἐφημερίδα τῆς Κοζάνης «Δυτικὴ Μακεδονία» (28-5-1956) μετὰ ἄλλων τὰ ἑξῆς: «Ὅσο γιὰ τὴ φράση ποῦ βρισκονταν *Λίας χιές*; (σελ. 20) ἄς ἐπιτραπῇ νὰ πῶ πῶς μόνον ξένος (*Ἀγγλος, Γερμανός), ποῦ μάθαινε ἑλληνικὰ ἐνδέχεται νὰ πῇ τὴ φράση, "Ἐλληνας ὅμως, κατὰ τὴ γνώμη μας, ποτέ. Μουγκρίζει ἡ φράση καὶ ζητάει τὸ ἄρθρο της».

¹ Ὁ Α. Τζάρτζανος, ἔ. ἀ. τ. 1 σ. 174 κέ. ἀναφέρει ὅτι ἀναρθρη ἐκφορὰ στὴν κοινὴ νεοελληνικὴ ἔχουμε στίς ἑξῆς περιπτώσεις: α) ὅταν ὁ λόγος γίνεται μὲ κάποια γοργότητα. (Στὰ δημοτικὰ τραγούδια καὶ στὰ ποιήματα ἐν γένει συχνὰ ἔτσι καὶ γιὰ λόγους μετρικούς): ...Ὡστε ν' ἀνέβω στὸ βουνό, νὰ κατεβῶ στοὺς κάμπους, ἄντρας μου ἐπαντρούτηκε (=ὁ ἄντρας μου) Pass. 380,10 κλπ. β) τὰ κύρια ὀνόματα προσώπων ἐκφέρονται κανονικὰ χωρὶς ἄρθρο ὅταν χρησιμοποιοῦνται σὲ ἐπιγραφές, τίτλους κ.τ.δ. (Σημ. Ὁ Τζάρτζανος παραλείπει ἐδῶ καὶ τοὺς τύπους τῶν παροιμιῶν, ὅπως: *Γιάννης κερῶ καὶ Γιάννης πίνει* κ.τ.δ.), πρβ. καὶ Γ. Χατζιδάκι, *Νεοελληνικὴ ἀνωμαλία* τὶς περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ ἄρθρου, Ἄθηνά 22 (1910) 259.

² Α. Α. Παπαδοπούλου, ἔ. ἀ. σελ. 50 κέ.

³ Ἀναφέρει μόνον τὴν Κοζάνη ἢ *Μήτρος*, ἢ *Κώστας*. Ὁ κ. Φόρης μᾶς πληροφορορεῖ πῶς, τώρα, στὴν Κοζάνη ὑπάρχει ἡ χρῆσις μόνον οὐ.

⁴ Ἐ. ἀ. σελ. 63.

⁵ Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ ἀλλὰ καὶ πρὶν, τὰ ἑλληνικὰ Σχολεῖα δὲν ἔπαψαν νὰ διδάσκουν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ φυσικὰ καὶ τὸ ἄρθρο, σὲ κάθε γωνιά τῆς Μακεδονίας. Μαρτυρίες γιὰ τὴ χρῆσις ἀρσενικοῦ ἄρ-

λία αὐτῇ ὁ συγγρ. καὶ γι' αὐτὸ γράφει παρακάτω (ἴδια σελ.) «αὐτά, φυσικά, τὰ στάδια δὲν ἀποτελοῦν γιὰ πολλὰ ιδιώματα ὄρια σταθερὰ καὶ ἀπαραβίαστα. Οὔτε καὶ μπορεῖ νὰ ἀποκλείσῃ κανεὶς ἐπίδραση γειτονικῶν ιδιωμάτων γιὰ περιπτώσεις ὅπου διαπιστώνουμε τὴν χρῆση καὶ τοῦ οὐ καὶ τοῦ i». Προβλέπει μάλιστα ὁ συγγρ. «ἕνα νέο παιγνίδισμα ἔναρθρης καὶ ἀναρθρης ἐκφορᾶς, τὸ ὅποιο δὲν πρόκειται νὰ δημιουργήσῃ νέα πράγματα».

Πιστεύω πῶς στὴν ἴδια γλῶσσα καὶ μάλιστα στὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ καὶ συντηρητικὸ της μέρος, τὴν σύνταξιν, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ὁ σάλος τῆς ἀναρθρης καὶ ἔναρθρης ἐκφορᾶς. Ἡ ἔχει ἄρθρο ἢ γλῶσσα καὶ τὸ χρησιμοποιοῖ ἢ ὄχι. Τυχὸν ἐξαίρεση (φαινομενικὴ) ὀφείλεται ἀσφαλῶς σὲ ἄλλους λόγους καὶ ὄχι στὸ φαινόμενο τῆς ἀναρθρης ἐκφορᾶς.

β. Ἡ ἀναρθη ἐκφορᾶ, ἂν ὑπῆρχε, ἔπρεπε νὰ πιστοποιηθῆται σὲ ὅλες τὶς πτώσεις (γένη καὶ ἀριθμούς). Στὴ σελ. 17 ὁ συγγρ., μιλώντας γιὰ τὴν διαφορὰ τῆς σημερινῆς ἀναρθρης ἐκφορᾶς μὲ τὴν βυζαντινὴν, παρατηρεῖ ὅτι ἡ διαφορὰ αὐτὴ στηρίζεται στὸ ὅτι ἡ χρῆση παρουσιάζεται μόνο ὅπου τὸ ἄρθρο ἔχει τὴν μορφήν τοῦ «φωνήεντος» φθόγγου, ὄχι ὅμως καὶ στίς ἄλλες πτώσεις. Ἐχομε δηλαδὴ ἀναρθη χρῆσιν διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν. Πῶς ὅμως εἶναι δυνατόν νὰ ἔχομε δύο εἰδῶν ἀναρθρες ἐκφορᾶς: Ἡ θὰ ἔχομε προτάσεις μὲ ἄρθρο ἢ χωρὶς ἄρθρο¹. Ἴσως νὰ θέλῃ νὰ πῇ ὁ συγγρ. πῶς ἡ διαφορὰ βρίσκεται στὰ αἷτια τὰ ὅποια δημιούργησαν τὸ φαινόμενο.

Ἄν πράγματι ὑπάρχῃ ἀναρθη ἐκφορᾶ, ὅταν αὐτοτελὲς μορφολογικὸ φαινόμενο, ἡ χρῆσις αὐτῆς θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ σὲ ὅλες τὶς πτώσεις (γένη καὶ ἀριθμούς), π.χ. Χριστάκ' εἶνι αὐτό; Πιθιῶς ἰ' οπί' ἰ' πῆγι κλπ. Στίς περιοχὰς ὅμως Σερβίων, Ἑλασσόνας κλπ., ὅπου ὁ συγγρ. ἀναφέρει ὅτι ἄκουσε ἀναρθη ἐκφορᾶ, μιὰ τέτοια χρῆσις δὲν πιστοποιεῖται. Ἀντίθετα πιστοποιεῖται στὰ Καπαδοκικὰ ιδιώματα, δηλαδὴ ἐκεῖ ἀπ' ὅπου ὁ συγγρ. μᾶς παρουσιάζει γραπτὰ παραδείγματα². Ἐτσι βγαίνει τὸ συμπέρασμα πῶς ἡ ἀναρθη αὐτῆς ἐκφορᾶς εἶναι διαφορετικὴ καὶ ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν καὶ ἀπ' αὐτὴ γιὰ τὴν ὁποία μᾶς μιλεῖ ὁ συγγρ.

Ὁ Dawkins λοιπὸν ἀναφέρει ἀπὸ τὸ ἴδιωμα τῆς Σίλλης τοὺς τύπους: Γιάννη ἰ' παιρὶ (=τὸ παιδὶ τοῦ Γιάννη), Γιάννη κόρη (=ἡ κόρη

θρου ἰ, ὅπως εἶδαμε, ἔχομε ἀπὸ τὸ 1880 περίπου. Ἀπὸ τὴν ἴδια πάλι ἐποχὴ πληροφοροῦμαστε πῶς ὑπῆρχε σάλος στὴ χρῆσιν. Αὐτὸ σημαίνει πῶς ἄρθρο οὐ καὶ ἰ εἶχαμε καὶ πρὶν ἀκόμα δεχτοῦμε σχολικὴν ἐπίδρασιν.

¹ Πρβ. Α. Τζατζάνου, Νεοελλ. Σύνταξις, σελ. 174 κέ.

² R. M. Dawkins, ἔ.ἄ.

του Γιάννη)¹. Στο ιδίωμα αυτό γενικότερα αναφέρει εξαφάνιση του οριστικού άρθρου σε όλες τις πτώσεις και επιβίωσή του μόνο στην αιτιατική². Για την Καππαδοκική διάλεκτο ο Dawkins γράφει: «Στά πιό πολλά χωριά ή χρήση του άρθρου εξαφανίστηκε πέρα για πέρα. Τυλάχιστο δὲν χρησιμοποιείται ποτὲ ἢ γενική»³. Ἡ γνώμη του πὼς στὴ χρήση τοῦ άρθρου τῶν ιδιωμάτων αὐτῶν ἐπέδρασε ἡ τουρκικὴ γλῶσσα εἶναι νομίζω σωστή, καί, ὅπως εἴπαμε, δὲν χρειάζεται καμιὰ ιδιαίτερη ἀπόδειξη. Ἡ τουρκικὴ γλῶσσα δὲν ἔχει ἄρθρο. Μόνο τουρκόφωνοι Ἑλληγες θὰ μπορούσαν, μαθαίνοντας ἑλληνικά, νὰ τὰ μιλήσουν χωρὶς ἄρθρο σὲ ὅλες τὶς πτώσεις.

Ἔστερα λοιπὸν ἀπ' ὅλα αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὶς μαρτυρίες πὼς στὰ ιδιώματα αὐτὰ τὸ ἄρθρο γενικά χρησιμοποιεῖται περισσότερο στὴν ὀνομαστική (καὶ αιτιατική) παρὰ στὴ γενική (π.χ. τὸ *babá*)⁴, δὲν μᾶς μένει οὐσιαστικὰ καμιὰ γραπτὴ μαρτυρία, σὲ πεζὸ κείμενο, ἀναρθρῆς ἐκφορᾶς τοῦ εἶδους πὸς ἄκουσε καὶ πιστοποίησε ὁ συγγρ. στὶς περιοχὲς Σερβίων, Ἐλασσόνας καὶ Κοζάνης (σελ. 16).

Ἄν δεχτοῦμε τώρα τὴν ἀποψη πὼς τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἀναρθρῆς ἐκφορᾶς παρατηρεῖται ἐκεῖ ὅπου τὸ ἄρθρο παρουσιάζει τὴ μορφή τοῦ φωνήεντος (σελ. 17), ἔχουμε τὶς περιπτώσεις: οὐ, ἰ Χρίστους - οἱ Χρίστοι (-δισ), ἢ Ρήνα - οἱ Ρήνις, οὐ, ἰ πατέρας - οἱ πατεράδισ, ἢ μάνα - οἱ μάνις (-άδισ) κλπ. Ἄφου ὁ συγγρ. γιὰ τὴ δημιουργία τῆς ἀναρθρῆς ἐκφορᾶς πρόβαλε «τὴ νόμιμη, τὴν κανονικὴ ἀποβολὴ τοῦ ὑστερογενεοῦς οὐ πὸς προήλθε ἀπὸ τὸ ὄ, ὅπως καὶ τὸ ἢ τοῦ θηλυκοῦ», γιὰτὶ νὰ μὴν ἔχουμε κανονικὴ ἀποβολὴ ἰ καὶ στοὺς ἄλλους τύπους; Παραδείγματα ὅμως τέτοιας ἀναρθρῆς χρήσεως ὅπως Ρήνα ράβ', μάνις εἶνι καλές, Λένις γιουρετάζ' », δὲν μᾶς παρουσιάζει. Πὸς λοιπὸν θὰ στηριχτοῦμε γιὰ νὰ μιλήσουμε παρακάτω (σελ. 17), ὅσον ἀφορᾶ τὸ θηλυκό, ὅτι ἔχουμε «εἶδος ἐπανόδου τοῦ ἄρθρου»;

6. Ἡ «ἀναρθρῆ ἐκφορᾶ» εἶναι φαινόμενο μεταγενέστερο ἀπὸ τὸ ἀρσενικὸ ἄρθρο ἰ καὶ καθαρὰ φωνητικό. Ἔστερα ἀπὸ τὰ παραπάνω ἀποδεικνύεται, νομίζω, ὀλοφάνερα πὼς πραγματικὴ ἀναρθρῆ ἐκφορᾶ στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα δὲν ὑπάρχει. Ὅπου ὑπάρχει εἶναι ξενικὴ ἐπίδραση καὶ παρατηρεῖται πιὸ πολὺ σὲ ἀνθρώπους πὸς μαθαίνουν τὰ ἑλληνικά σὰ δευτέρῃ τους γλῶσσα. Κι' ὅμως ὁ συγγρ. ἀναφέρει ὅτι στὴν περιοχὴ τῶν Σερβίων κλπ. πιστοποίησε ἀναρθρῆ ἐκφορᾶ. Κάτι βέβαια

¹ Αὐτ., σελ. 46.

² Αὐτ.

³ Αὐτ., σελ. 87.

⁴ Αὐτ. πρβ. καὶ Ἄθηνᾶ 24 (1912) 292.

ἄκουσε, μόνο πού, ὅπως πιστεύω, δὲν κατάλαβε καλά τὶ ἀκριβῶς ἦταν. Στὴ σελ. 22 γράφει τὰ ἐξῆς: «Ὅσο γιὰ τὴν ἀπώλεια τοῦ ἄρθρου οὐ ὡς λέξεως, ὡς τύπου, καὶ τὴν ἐπανεμφάνισή του μὲ νέα μορφή: *i*, θὰ μπορούσαμε, πιστεύω, εἰσδύοντας κάπως βαθιὰ στὸ λαϊκὸ γλωσσικὸ αἰσθημα, πού κρύβει ἴσως ἀρκετὰ ἀγνωστὰ σὲ μᾶς μυστικά, νὰ δεχτοῦμε πῶς τὴν ὥρα πού ὁ ιδιωματικὸς τύπος ἐκφωνοῦσε γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα (καὶ ἐκφωνεῖ ἀκόμα) μέσα στὴ φράση του τὸ ἀναρθρο ὄνομα, δὲν ἔχανε διόλου οὔτε χάνει καὶ τὴν αἰσθησιμότητα τοῦ ἄρθρου». Νομίζω πῶς μιὰ τέτοια ἐξακρίβωση εἶναι πράγμα ἀδύνατο. Πῶς μπορούμε νὰ ξέρουμε ἂν ἓνας πού λέει *Χριστάκ'ς* ἐννοεῖ οὐ ἢ *i Χριστάκ'ς*; Νὰ τὸ φανταστοῦμε μόνο; Πιστεύω πῶς στὴν ἐκφορὰ ὅπου τὸ οὐσιαστικὸ προτάσσεται, ὁ συγγρ. δὲν ἄκουσε *Χριστάκ'ς* ἀλλὰ *ἸΧριστάκ'ς*. Ὅτι δηλ. ὁ τύπος τῆς φαινομενικῶς ἀναρθρῆς ἐκφορᾶς—πᾶρα πολὺ σπάνιος στὸν καθημερινὸ λόγον (περίπτωση βιασύνης¹ κλπ.), — δὲν εἶναι παρὰ ὁ τύπος μὲ ἀρσενικὸ ἄρθρον *i*, δηλ. *i Χριστάκ'ς*. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸ φωνῆεν *i* εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο ὑπόκειται περισσότερα ἀπὸ τὰ ἄλλα στὴ φθορὰ (ιδιαίτερα στὰ βόρεια ιδιώματα)². Ὅσο τὸ ἄρθρον ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι οὐ, ἢ μορφολογικὴ ἀνάγκη τῆς παρουσίας του καὶ ἢ μεγαλύτερη κάπως φωνητικὴ ἰσχύς του στάθηκαν ἢ αἰτία νὰ ἀντισταθῆ στὸ νόμον τῶν βορείων ἐλληνικῶν ιδιωμάτων περὶ ἀποβολῆς τοῦ ἄτονου ου, καὶ νὰ ἀποτραπῆ ὁ ἀφανισμὸς του. Γιατὶ ὅσο ἦταν ἀκόμα «ὑστερογενές» διατηροῦσε νόμιμα τὴν ἰσχύ του. Ὅταν ὅμως, ὅπως θὰ δοῦμε, ἔγινε *i*, χάθηκε τὸ αἰσθημα τῆς ὑστερογένειας καὶ ἢ φωνητικὴ ἰσχύς του ἐλαττώθηκε στὸ ἐλάχιστον. Αὐτὴ εἶναι ἢ αἰτία ὥστε στὶς περιοχὰς αὐτῆς—τῆς Θεσσαλίας καὶ Δυτ. Μακεδονίας, ὅπου χρησιμοποιεῖται συχνὰ τὸ ἀρσενικὸ ἄρθρον *i*—νὰ ἀκούγεται τὸ *i* αὐτὸ ἐλάχιστον (σὲ ὀρισμένους σπάνιους περιπτώσεις) ὅπου προτάσσεται τὸ ὑποκείμενον³. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ τὸ πιστοποιήσα καὶ ἐγὼ στὸ ἰδίωμα τοῦ Βελθεντοῦ. Εἰδικῶς στὶς φράσεις πού εἶναι ἀπάντηση στὴν ἐρώτηση «ποιός», π.χ. —*ποιός πῆγιν ἰκεῖνα*; *ποιός τῶκαμιν αὐτόια*; ἀκούγεται βιαστικὴ ἢ ἀπάντηση μὲ ἐλάχιστον ἀκουόμενον τὸ *i*. —*Παμεινώνδας τ' Παπαβασίλ'*, —*Γιάν'τς τ' Σακιλλάρ'* κλπ. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ, παρατηροῦμε ἐδῶ φαινόμενον ἐντελῶς ἀντίθετον ἀπὸ τὴν ἀναρθρῆ ἐκφορὰ τῆς Καππαδοκιῆς.

¹ Βλ. Α. Τζαριτζάνου, Νεοελλ. Σύνταξις, σελ. 174 κέ.

² Βλ. Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ 1, 211 καὶ Einleitung in die neugriechische Grammatik, σελ. 311. Ἄθηνᾶ 24 (1912) 15, πρὸ καὶ ΜΝΕ 1, 251.

³ Στὴ Λέσβῳ ἔγινε ἡμίφωνον *ji - γι* (Γι' ἄντρας=ἰ ἄντρας) βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παροιμίαι, Ἄθηναι 1902, Δ', 193.

Σ' αὐτὴ λείπει καὶ ἡ γενικὴ τοῦ ἄρθρου, ἐνῶ στὰ ἑλλαδικὰ ἰδιώματα εἶναι πάντοτε ἀναγκαῖα. Στὴν Καππαδοκικὴ λείπει τὸ ἄρθρο ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ αἶσθημα, γιατί λείπει ἀπὸ τὸν γλωσσικὸ ὀργανισμό τῆς Τουρκικῆς, ἡ ὁποία τὴν ἐπηρέασε, στὰ ἰδιώματα ἕμως τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας ἡ ἀπουσία τοῦ ἄρθρου εἶναι φαινόμενο φωνητικὸ πού, ὅπως θὰ δοῦμε, καθορίζεται ἀπὸ τὸ προηγούμενο φωνῆεν.

Παίρνουμε τώρα τὶς φράσεις στὶς ὁποῖες τὸ ὑποκείμενο ἔχει τὴ θέση μετὰ τὸ ρῆμα (γ' ἐνικὸ πρόσωπο). Ἐδῶ τὰ πράγματα εἶναι διαφορετικά. Σὲ φράσεις, ὅπως π.χ. *ποῦ πῆγι Ἰ Γιάν'τς; ποῦ λέει Ἰ λόγους*¹, τὸ γνωστὸ φαινόμενο τῆς συναίρεσεως τῶν δύο *i* (-*i i*)² ὀδηγεῖ σὲ λαθεμένα συμπεράσματα ἀναρθρῆς ἐκφορᾶς. Οἱ παραπάνω φράσεις ἀκούγονται τώρα: *ποῦ πῆγι Ἰ Γιάν'τς, τοῦ λέει Ἰ λόγους*. Σὲ ὅποιον δὲν ἔχει τὸ γλωσσικὸ αἶσθημα τοῦ ἰδιώματος δημιουργεῖται ἀμφιβολία ἂν ἡ φράση ἔχει τώρα ἄρθρο ἢ ὄχι. Προσεκτικὴ ἔμως ἐξέταση—ἂν ἦταν δυνατὸ μὲ ἐπιστημονικὰ ὄργανα καταγραφῆς τοῦ ἤχου—θὰ δείξει, πιστεύω, πὼς ὄλη ἡ φράση εἶναι στὶς περιπτώσεις αὐτές: *ποῦ πῆγι Ἰ Γιάν'τς, τοῦ λέει Ἰ λόγους*, δηλαδὴ ἓνα *I* ἰσχυρὸ σὲ διάρκεια, ὅπωςδὴποτε μακρότερο ἀπὸ τὸ κανονικόν.

Ὡστε λοιπὸν καὶ στὴν περίπτωσι *ἦρθι Χριστάν'ς* δὲν ἔχουμε ἀναρθρῆ ἐκφορᾶ, ἀλλὰ συναίρεση τοῦ *i* τῆς καταλήξεως τοῦ ρήματος μὲ τὸ ἄρθρο, δηλ. φωνητικὸ φαινόμενο μεταγενέστερο ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἀρσενικοῦ ἄρθρου *i*.

Ἡ παλιὰ αὐτοτέλεια τοῦ ἄρθρου ἐξασθένησε τόσο, ὥστε σήμερα (ὅπως καὶ οἱ κτητικὲς ἀντωνυμίαι *μου, σου, του*) νὰ νοῆται στενὰ συνδεμένο μὲ τὸ ὄνομα ποῦ προσδιορίζει³. Ἡ πρόκλισὴ του αὐτὴ στάθηκε αἰτία νὰ μὴ μπορέσῃ ὁ συγγρ. νὰ ξεκαθαρίσῃ ὅτι αὐτὸ ποῦ ἄκουσε δὲν ὀφείλεται στὴν ἀναρθρῆ ἐκφορᾶ (πρβ. καὶ σελ. 19 ὅσα λέγει γιὰ τὴν ἐνότητα *ἦρθι Μαρία* κλπ.). Ἀκούγοντας ὁ συγγρ. τὶς φράσεις *τί γένιτι Ἰ Γιώρ'ς, πότι μᾶς ἔρχιτι Ἰ Γιώρ'ς* κλπ. μὲ τὴ νέα συγχωνευμένη μορφή *τί γένιτι Ἰ Γιώρ'ς* κλπ., θεώρησε τὶς φράσεις ἀναρθρῆς. Τὸ ἴδιο ἄκουσε καὶ στὴ φράση *ἦταν Ἰ Γιάν'τς κ' Ἰ Τάσιους κ' Ἰ Νίκους κ' Ἰ*

¹ Πρβ. Γρ. Γουγούση, Παραλλαγὰι τοῦ παραμυθίου τοῦ Νάϊντεν, Λαογραφία 2 (1910) 589.

² Πρβ. τὰ κοινὰ *ἡ ἡμέρα - ἡ μέρα, ἡ ὑπερηφάνεια - ἡ περηφάνεια* κλπ. Τὸ φαινόμενο εἶναι παλιὸ (βλ. Κ. Dielerich, Untersuchungen zur Geschichte der griechischen Sprache, Leipzig 1898, σ. 43 καὶ Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ 1, 157 καὶ Einleitung κλπ., σ. 334 κέ.). Ὁ Α. Τσοπανάκης, Κοινὴ - Ροδιακὰ ἰδιώματα, Ρόδος 1948, σελ. 32, τὸ ὀνομάζει «σύμπτυξη δυὸ ὁμοίων φωνηέντων».

³ Πρβ. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Μεγάλῃ Ἑλλην. Ἐγκυκλοπ. στὴ λ. *ἄρθρο* (τόμ. Ε', σελ. 461).

Δάζους κ' *i i i* Μανόλ'ις καὶ ἔγραψε κὶ Νίκους ἀντὶ τοῦ σωστοῦ κ' *i* Νίκους. (Πρβ. καὶ στὴ σελ. 21 τὸ παράδειγμα ἀπὸ τὴς Ἐκλογῆς τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, ὅπου ὁ στίχος 16 στὴ σελ. 284, μπορεῖ νὰ γραφῆ ὀρθότερα *Γιὰ σήκου, σήκου Κούσταντη κ' i* βασιλῆς *οὶ θέλει, ὄχι κὶ βασιλῆς*)¹. Στὴ φράση τοῦ βροσκοῦντιαν *Λίας χιτῆς ἀμφιβάλλω ἂν ἔχουμε ὀρθὴ καταγραφή τῆς προτάσεως*. Μποροῦμε νὰ ποῦμε τώρα πὼς ἄδικα ὁ συγγρ. φέγει καὶ τὸν Kretschmer (σημ. τῆς σελ. 25) πὼς *τάχα* δὲν ἄκουσε καλὰ τὴν ἐνότητα *ἱριριθιθιρός* καὶ τὴ χῶρισε *ἱρ' i* *ριθιθιρός*. Οἱ τόσοι πληροφοριοδότες ποῦ εἶχε ὁ Kretschmer², καὶ μάλιστα μορφωμένοι, ποῦ λίγο ἢ πολὺ ἦταν οἰκτεῖοι μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ τόπου τους καὶ μὲ τὰ προβλήματα τῆς, ἀντιγράφοντας τόσα παραμύθια κὶ ἀκούγοντας τόσες διηγήσεις, δὲν θὰ πιστοποιοῦσαν ἀναρθρὴ ἐκφορὰ, ἂν ὑπῆρχε; Οἱ φράσεις ἄλλωστε ὅπως *Ἰ* βασιλῆς *ἔβαζι ἀθροῦπ...*, *Ἰ* γέρους, *σὸν ἰδιέβινι*³ κλπ., ὅπου τὸ *i* εἶναι στὴν ἀρχὴ τῆς προτάσεως, δείχνουν πὼς ἡ χρῆση ἀρσενικοῦ ἄρθρου *i* στὴ Λέσβο ἦταν τότε γεγονὸς ἀναμφισβήτητο⁴.

7. Ἡ «ἀναρθρὴ ἐκφορὰ» δὲν ὑπάρχει σὲ ιδιώματα ποῦ χρησιμοποιοῦν ὡς ἀρσενικὸ ἄρθρο μόνον τὸ οὐ. Ἄν, ὅπως γράφει ὁ κ. Φόρης, τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἀναρθρῆς ἐκφορᾶς μπορούσαμε νὰ τὸ στηρίξουμε στὴ νόμιμη, τὴν κανονικὴ ἀποβολὴ τοῦ ὑστερογενοῦς οὐ (σπανιότατη περίπτωση, σελ. 17), τότε θὰ περιμέναμε λίγο ἢ πολὺ τὸ ἴδιο φαινόμενο σὲ ὅλα τὰ βορειοελληνικὰ ιδιώματα, ὅπου ἔχουμε τὴ χρῆση τοῦ ἀρσενικοῦ ἄρθρου οὐ. Θὰ μπορούσε δηλ. αὐτὸ τὸ ἄτονο οὐ νὰ «νεκρωθῆ» καὶ στὴν Κοζάνη καὶ στὴ Σιάτιστα καὶ σὲ ἄλλα μέρη, ὅπου ἔχουμε ἀρσεν. ἄρθρο μόνον οὐ. Ὅμως οὐτε καὶ αὐτὸ συμβαίνει. Ἀκριβῶς ἡ φαινομενικὴ ἀναρθρὴ ἐκφορὰ μπορεῖ νὰ συμβῆ ἰδιαίτερα στὴ δευτέρη περίπτωση (ὅπου δηλ. τὸ ὑποκειμενο ἀκολουθεῖ τὸ ρῆμα: *εἶπ' i* *πιθιρός*) μόνον σὲ περιοχὲς ὅπου κυριαρχεῖ ἡ χρῆση τοῦ ἀρσενικοῦ ἄρθρου *i*.

¹ Μήπως στὸ στίχο: *ταῦτα ἀκούσας Ἄμηνᾶς* (Διγεν. Ἀκρ. III 713) δὲν εἶναι φανερὴ ἡ συναίρεση τῶν φωνηέντων ὁ (ἄρθρο) καὶ Ἄ-; πρβ. Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ 1, 215 (τοῦς τύπους Ἄντωνης, Ἄναγνώστης=ὁ Ἄντωνης, ὁ Ἄναγνώστης, θεωρεῖ συνέχεια τῶν Ἀρχαίων «κεκραμένων τύπων») πρβ. ἐπίσης καὶ τὴν ἀρχαία κράση ἀνῆρ=ὁ ἀνῆρ κλπ.

² P. Kretschmer, ἔ.ἀ., Εἰσαγωγή, σελ. VIII.

³ Αὐτ. στήλ. 482, 478.

⁴ Ὁ κ. Φόρης παρουσιάζει πρόσφατη μαρτυρία ἀναρθρῆς ἐκφορᾶς ἀπὸ τὴ Λέσβο (Λεσβιακὸ Ἡμερολόγιον 1956, σελ. 130-134, Σ. Ἀναστασέλλη «Ψ'χουπαῖθ») Παβλῆς πῆρι κλπ. Ἐδῶ φαίνεται καθαρὰ ἡ φαινομενικὴ ἐξαφάνιση τοῦ ἄρθρου *i* τὸ ὅποιο στὴ Λέσβο, ὅπως ἤδη ἀνέφερα, εἶχε γίνῃ κάποτε καὶ ἡμίφωνο γι. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμίαι, Δ' 193 (=γι. ἄντρας).

Νά μιὰ ἀκόμα ἀπόδειξη πὼς τὸ φαινόμενο αὐτὸ εἶναι μεταγενέστερο τοῦ ἀρσενικοῦ ἄρθρου *ι*.

* * *

Ὡστε λοιπὸν οὔτε ἀναρθρη ἐκφορά ὑπάρχει οὔτε ἡ φαινομενικὰ ἀναρθρη φράση τοῦ τύπου *ποῦ βρίσκει ι Χριστιάν*^ς μᾶς ἔδωσε τὸ νέο ἄρθρο. Ἀντίθετα, τὰ δυὸ αὐτὰ φαινόμενα, ὅπου τυχὸν παρουσιάζονται, εἶναι μεταγενέστερα τοῦ ἀρσενικοῦ ἄρθρου *ι*. Ἡ «ἀναρθρη ἐκφορά» π.χ. στὶς περιοχὰς Σερβίων κλπ. εἶναι φωνητικὸ φαινόμενο ποῦ μπορεῖ νὰ ἀποδοθῆ στὴ φωνητικὴ ἐξασθένηση τοῦ ἄρθρου *ι* ποῦ βρίσκεται στὴν ἀρχὴ τῆς προτάσεως.

Ἀπομένει τώρα νὰ δοθῆ ἄλλη ἐρμηνεῖα, ἡ ὁποία κατὰ τὴ γνώμη μου εἶναι ἡ ἐξῆς:

Εἶδαμε παραπάνω πὼς ἡ φαινομενικὴ ἀναρθρη ἐκφορά *ποῦ βρίσκει ι Χριστιάν*^ς; προήλθε ἀπὸ τὴν δλοκληρωμένη φράση *ποῦ βρίσκει ι Χριστιάν*^ς; μὲ τὴ συναίρεση τῶν δύο *ι* (-*ι*+*ι*). Ἀκολουθώντας τώρα τὴν ἀντίθετη πορεία καὶ ἀποκαθιστώντας τὴ φράση στὴν ἀρχικὴ τῆς μορφῆς, θὰ ἔχουμε: *ποῦ βρίσκει οὐ Χριστιάν*^ς. Ξεκινώντας λοιπὸν ἀπὸ τὴν παρατήρηση πὼς στὸ *γ'* ἐνικὸ τῶν ρημάτων στὰ βρειοελληνικὰ ιδιώματα, παντοῦ ὅπου ὑπάρχει ἡ κώφωση τοῦ *ε* σὲ *ι*, ἔχουμε—ἐκτός ἀπὸ δυὸ ἐξαιρέσεις¹—κατάληξη *-ι*², καὶ πὼς μετὰ τὴν κατάληξη (μετὰ δηλ. τὸ ρῆμα) ἀκολουθεῖ σχεδὸν πάντοτε τὸ ὑποκείμενο, πιστεύω πὼς τὸ *ι* αὐτὸ τῆς καταλήξεως ἀφομοίωσε προχωρητικὰ τὸ ἄτονο ἄρθρο *οὔ* καὶ μᾶς ἔδωσε τὸ νέο ἄρθρο³. Γιὰ νὰ ἀποφευχθῆ δηλαδὴ ἡ χασμωδία *ι-ου*, ἡ ὁποία δημιουργήθηκε μετὰ τὴν κώφωση τῶν *ε* καὶ *ο*, τὸ *ι* παρέσυρε καὶ τὸ *οὔ* στὴν ἀρθρωση καὶ σχηματίστηκε ἓνα (μακρὸ) *Ι* ποῦ ἦταν πιὸ εὐκόλο στὴν προφορά.

Σύμφωνα μὲ τὰ πορίσματα τῆς φωνητικῆς ἐπιστήμης, ἡ ἀρθρωτικὴ θέση⁴ τοῦ *ου*, ὡς πρὸς τὸ μεγαλύτερο ἢ μικρότερο ἀνοιγμα

¹ Στὸν παρατατικὸ τῆς ὀριστικῆς τῆς μέσης φωνῆς, ὅπου ἔχουμε τοὺς τύπους π.χ. *κάθουσαν, κοιμούνταν* (καὶ ἔδω σὲ πολλὰ μέρη ἔχουμε τοὺς τύπους *κάθουσανι, κοιμούντανι* (Α. Α. Παπαδοπούλου, Γραμμ. βορ. ἰδιωμ. σελ. 93), καὶ στὸν παρατατικὸ καὶ ἀρίστο τῆς ἐνεργητικῆς, ὅπου ἔχουμε τύπους μὲ *-ιν*, π.χ. *πῆγιν, ἔλιγιν* (ὄχι παντοῦ).

² Ἐκτός ἀπὸ τὴν κατάληξη *-ι* τῶν ρημάτων ἔχουμε καὶ τὸ *-ί* τοῦ συνδέσμου *κί* (=καὶ), ὃ ὁποῖος στὸν καθημερινὸ λόγον χρησιμοποιεῖται συχνὰ μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἄρθρο· π.χ. (*ἦταν*) καὶ ὁ *X* καὶ ὁ... κλπ.=*κί* οὐ *X*. *κί* οὐ... κλπ.

³ Πρβ. καὶ Μ. Φιλήντα, Γλωσσολογία καὶ γλωσσολογία ἑλληνικῆ, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1924, σελ. 153.

⁴ Βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη, Πειραματικὰ ἔρευνα ἑπερὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς διαρκείας τῶν νεοελληνικῶν φωνηέντων, Ἀθῆνᾶ 50 (1940) 90.

τοῦ στόματος, βρίσκεται ἐντελῶς στήν ἀντίθετη θέση τοῦ *i*. Γιὰ νὰ πᾶμε ἀπὸ τὸ *i* στὸ *ou* μποροῦμε ἐνδιάμεσα νὰ ἐκφωνήσουμε ἄλλα τὰ ἄλλα φωνήεντα. Αὐτὸ ὅμως εἶναι κόπος πού ἀποφεύγεται: στήν περίπτωσιν αὐτὴ μὲ τὴν ἀφομοίωσιν. Ἔτσι ἡ φράσις π.χ. *ποῦ βροῖσκι οὐ Χριστάκ'ς* ἔγινε *ποῦ βροῖσκι i Χριστάκ'ς* ἢ ἡ φράσις *πού λέει οὐ λόγους* ἔγινε *πού λέει i λόγους* κλπ. Σ' αὐτὲς δηλαδὴ τὶς φράσεις δὲν ἔχουμε καμιὰ πάθησιν π.χ. τῆς λέξεως *λέει*, οὔτε στήν πρώτη οὔτε στὴ δεύτερη περίπτωσιν. Ὁ μόνος φθόγγος πού ἔπαθε εἶναι τὸ ἄρθρον οὐ, πού ἀφομοιώθηκε ἀπὸ τὸ προηγούμενον *i* (-ει). Τὰ παραδείγματα μποροῦν νὰ πολλαπλασιαστοῦν.

Τὴν ἀποψή μου αὐτὴ τὴ στηρίζω σὲ μιὰ κατηγορίαν συνθέτων τῶν βορειοελληνικῶν ἰδιωμάτων μὲ πρῶτον συνθετικὸν τὶς λέξεις ἀγριου- (=ἄγριο-) καὶ παλιου (=παλεο) παλαιο- παλιο-), ὅπου μετατρέπεται τὸ ἄτονον σύμπλεγμα *iou* σὲ *ii* καὶ κατόπι σὲ *i*. Παραθέτω μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸ ἰδίωμα τοῦ Βελθεντοῦ, πού μποροῦν νὰ πολλαπλασιαστοῦν¹: α) μὲ *α'* συνθετ. ἀγριο- (=αγριου-), π.χ. ἀγριογορτοῖα - ἀγριουγορτοῖα - ἀγρἸγορτοῖα, ἀγριογούροννο - ἀγριουγούροννο - ἀγρἸγούροννο, ἀγριοσόπανος - ἀγριουξιόπανος - ἀγρἸξιόπανος κλπ. β) μὲ *α'* συνθετ. παλιο- (=παλιου), π.χ. Παλιογράτσανο - Παλιουγράτσανου - ΠαλἸγράτσανου, παλιοπάτικο - παλιουπά'κον - παλἸπά'κον, παλιουρούτα² - παλιουρούτα - παλἸρούτα κλπ. Γιὰ τὴν λέξιν *παλἸκλήσ'*³ μπορεῖ κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῆ πὼς ὁ τύπος εἶναι δυνατὸ νὰ προέλθῃ καὶ ἀπὸ τὸν τύπον *παλεκλήσ'*, ἐπειδὴ τὸ β' συνθετικὸν τῆς λέξεως ἀρχίζει ἀπὸ *ε*.

Στὸ Βελθεντὸ ἔχουμε ἐπίσης καὶ ἄλλες λέξεις πού πιστοποιοῦν τὸ φαινόμενον, ὅπως: *παλιουροκόπι* - *παλιουροκόπ'* - *παλἸροκόπ'* (=ἐργαλεῖον πού κόβει παλιούρια), *ἡλιοβοσκοῦδι(ον)* - *ἡλιουβοσκοῦδ'* - *ἡἸβουσκοῦδ'* (=τὸ παιδί πού βόσκει γελάδια καὶ εἶναι ὅλη τὴ μέρα στὸν ἥλιον), *τελειομεσήμερο* - *τελιουμίσ'μιρον* - *τιλἸμίσ'μιρον* (=τὸ τέλειο μεσημέρι, ἢ ἀκμὴ τοῦ μεσημεριοῦ). Καὶ σὲ ρήματα, ὅπως π.χ. *κρούσα* - *κρούσα* - *κρούσα* (ἀρχικὰ *kriisa*). Ἐπίσης ἡ φράσις τοῦ ἡλίου τὸ μάτι (=τὸ ἡλιοτρόπιον) ἔγινε *τ'ἄἸτουμάτ'*. Στὸ Λιτόχωρον ἐπίσης ἄκουσα τὴν φράσιν *στοὺν Ἄι Διονύσ'* (=στοὺν Ἄι Διονύσ' =στοὺν Ἄγιον Διονύσιον).

Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ στὸ ἰδίωμα τῆς Σαμοθράκης⁴. Ἡ χασμωδία *i-ou*, πού δημιουργεῖται ὕστερα ἀπὸ ἀποσιώπησιν τοῦ *o* μέσα σὲ μιὰ λέξιν, θεραπεύεται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Ἀφομοιώνεται δηλαδὴ τὸ *ou*

¹ Βλ. *Ε. Μπουντιόνα*, ἔ.α. σελ. 56 (πρὸς καὶ σελ. 12).

² Βλ. *G. Meyer*, *Neugriechische Studien*, Wien 1894, 2, 54.

³ *Λαογραφία* 7 (1923) 465 (Παλιούρι Α. Θράκης).

⁴ Τὴν πληροφορίαν χρωστῶ στὸν καθηγητὴ κ. Ν. Ἀνδριώτη.

καὶ ἔχουμε δύο ι (ι-ι), π.χ. νερομελοὶ - νιονμιλοὶ - νιμιλοί, προυσιὰ - προυσιὰ - πρυσσιὰ, ξερονομή - ξιοννουμή - ξιινουμή, ξεροπόταμος - ξιουπόταμος - ξιπόταμος¹.

Μιά ἀκόμα παρατήρηση. Ὑστερα ἀπὸ τὴ φωνητικὴ αὐτὴ ἀλλαγὴ, πῶς συγκρατήθηκε τὸ νέο ἄρθρο; Ὅταν δηλ. ἄρχισαν νὰ λέγουν πιὸ συχνὰ καὶ μάλιστα στὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου ἰ Γιάντις, ἰ Θιὸς κλπ. πῶς δικαιολογήθηκε στὸ γλωσσικὸ αἰσθημα τοῦ λαοῦ ἡ καινούργια αὐτὴ κατάστασις; Ἀμφιταλάντευσις βέβαια τῆς σχέσεως μεταξὺ γένους (δηλ. ἄρθρου) καὶ καταλήξεως εἶχαμε καὶ στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ², ἀλλὰ μόνον σὲ ὀνόματα προσηγορικά, ὅπου δὲν εἶναι ἀναγκαῖα ἡ δῆλωσις τοῦ γένους, ὅπως π.χ. ὁ καὶ ἡ λέμβος, ὁ κάρδοπος - ἡ καρδόπη, ὁ φύλλος - ἡ φύλλα κλπ. Στὴ νέα Ἑλλην. συμβαίνει περίπου τὸ ἴδιο, δηλ. εἴτε ἀλλάζει τὸ γένος, π.χ. ὁ ἄμμος (ἀρχ. ἡ ἄμμος), ὁ ψῆφος (ἀρχ. ἡ ψῆφος), εἴτε ἀλλάζει ἢ κατάληξις, π.χ. ἡ παρθένα³ (ἀρχ. ἡ παρθένος), ἡ καμήλα (ἀρχ. ἡ κάμηλος). Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ὅμως, ὅπου ἦταν ἀναγκαῖα ἡ δῆλωσις τοῦ γένους, τότε τὸ ἄρθρο—ὄχι ἢ κατάληξις—ἦταν ἡ μόνη εἰδοποιὸς διαφορᾶ. Οἱ τύποι π.χ. ὁ γυνή ἢ ἡ ἀνήρ θὰ φαίνονταν παράλογοι.

Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης
(Σπουδαστήριον Γλωσσολογίας)

Α. Ι. ΘΑΒΩΡΗΣ

¹ N. P. Andriotis, De quelques faits du dialecte de Samothrace, Ἐρακικοῦ Λαογρ. καὶ Γλωσσ. Θησαυροῦ 6 (1939-40) 199.

² Βλ. Γ. Ψυχᾶρη, Μεγάλῃ Ῥωμαϊκῇ ἐπιστημονικῇ Γραμματικῇ, 1, 48.

³ Βλ. Α. Τσοπανάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν ῥύθμισιν τοῦ νεοελλην. κλιτικῶν συστήματος, Θεσσαλονίκη 1948, σελ. 252 κέ.